

Drugačna EU je možna

Matjaž Nahtigal,

dr. pravnih znanosti,

profesor na Fakulteti za management Univerze na Primorskem

Sedanji evropski kontekst ne odgovarja potrebam večine evropskih državljanov, njihovim lokalnim skupnostim, regijam in državam članicam Evropske unije. Trajajoča gospodarska, finančna in socialna kriza je razkrila več šibkih elementov evropskih institucij in evropskih mehanizmov odločanja. Lizbonska pogodba kot temeljni evropski dokument ni predvidela gospodarske in finančne krize takih razsežnosti, zato EU in njene članice proti njej nimajo na voljo potrebnih varovalnih mehanizmov in instrumentov.

Vzorec spopadanja s krizo v EU v preteklih letih je postal jasno razviden: od prvotnega zanikanja razsežnosti krize in slabo prikritega posmehovanja finančni krizi v ZDA so sledili ostri in nediskriminatorni varčevalni ukrepi ne glede na ekonomske in socialne posledice. Sprejet je bil Fiskalni pakt, čeprav so trije evropski makroekonomski inštituti (nemški IMK,

francoski OFCE in avstrijski WIFO)¹ v podrobni študiji opozorili, da so pravila Fiskalnega pakta ekonomsko nevarna in pravno arbitrarno postavljena. Na vrsti so okrepljen nadzor nad fiskalnimi politikami držav članic, okrepljen nadzor nad evropskim bančnim prostorom in v prihodnosti najbolj verjetno na stalnem varčevanju utemeljena politična unija ter vladavina evropske ter nacionalnih tehnokracij.

V kontekstu spopadanja s krizo je treba poudariti skoraj edino delujočo evropsko proaktivno politiko, in sicer praktično neomejeno podporo za reševanje evropskih bank. Ti ukrepi so zgolj v letih 2008–2011 znašali preko 4.5 bilijona evrov v obliki dokapitalizacij, poroštev in drugih oblik državnih pomoči² (kar predstavlja 37 odstotkov BDP EU in gre za eno največjih alokacij finančnih sredstev v sodobni finančni zgodovini). Ključna težava pri tem reševanju pa je, da evropske banke kljub vsem prejetim podporam še naprej zmanjšujejo svojo posojilno aktivnost evropskemu gospodarstvu.

Ekonomske, socialne in politične razsežnosti večletnega neuspešnega spopadanja s krizo medtem dosegajo zgodovinske razsežnosti. Vsakokratni Eurostatovi podatki razkrivajo tragične razsežnosti krize v Evropi: po novembrskih podatkih je v EU-27 brezposelnih že skoraj 26 milijonov ljudi, od tega v evrskem območju 18 milijonov brezposelnih, in skoraj 5,6 milijona mladih ljudi brez dela, dostopa do izobraževanja in usposabljanja.³

POUDAREK: Ne le razsežnosti brezposelnosti, temveč splošna negotovost evropskih

1 Macro Group IMK (Düsseldorf), OFCE (Pariz), WIFO (Dunaj), Fiscal Pact Deepens Euro Area Crisis, marec 2012, <www.boeckler.de/pdf/p_imk_report_71e_2012.pdf> (15. 11. 2012).

2 **Likkanen, E.** (predsedujoči poročila): High-level Expert Group on reforming the structure of the EU banking sector, Bruselj, 2. oktober 2012, <http://ec.europa.eu/internal_market/bank/docs/high-level_expert_group/report_en.pdf> (15. 11. 2012), str. 21.

3 Glej podatke Eurostata z dne 30. novembra 2012, <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/cache/ITY_PUBLIC/3-30112012-BP/EN/3-30112012-BP-EN.PDF> in **Mahony, H.:** Europe faces 'lost generation' of almost 8 million young people, v: EU Observer, 7. september 2012, <<http://euobserver.com/economic/117458>>.

državljanov, tudi v mnogih najrazvitejših predelih EU, kažejo na to, kako daleč se je EU oddaljila od svojih idealov in ciljev, ki jih je zapisala v Lizbonski pogodbi. Vsaka druga članica EU je v stagnaciji ali recesiji.

Večletno neuspešno reševanje krize v EU je najverjetneje podrejeno ključnemu evropskemu cilju, ki pa je zelo vprašljiv: to je, da se bo po krizi EU lahko vrnila na stanje, kakršnega smo poznali pred krizo, morda le še nekoliko bolj centralizirana in z dodatno okrepljeno vlogo evropskih tehnokratov. Nemški strokovnjak za razvoj evropske integracije Sebastian Dullien je nedavno objavil analizo o genezi evropske gospodarske, finančne in politične krize ter poudaril, da vrnitev na model enotnega trga, kakršnega je EU poznala in razvila v

»brezskrbnih« letih pred krizo, ni več možna.⁴ Velja dodati, da vrnitev na evropski *status quo ante* niti ni zaželeno, ker tudi v navidezno »brezskrbnem« obdobju EU ni omogočala bolj uravnoveženega, bolj vključujočega in bolj raznolikega razvoja. Za izhod iz krize bo namesto vztrajanja na škodljivih receptih ekonomske ortodoksije potrebna temeljita ekonomska, socialna, pravna in družbena rekonstrukcija EU od spodaj navzgor.

Namen tega prispevka je prikazati strukturna neravnovesja na enotnem evropskem trgu, preveč poenostavljene strukturne predpostavke za delovanje enotnega evropskega trga, ki ne omogočajo bolj uravnoveženega in vključujočega razvoja v vseh članicah in regijah EU ter opozoriti na vlogo prava in pravnikov pri nujno potrebni celoviti ekonomski, socialni, pravni in politični rekonstrukciji EU. EU v sedanji obliki tako postaja vse bolj del problema, ne del rešitve.

POUDAREK: Vloga pravnikov in drugih strokovnjakov ne bi smela biti več opisovanje obstoječega evropskega konteksta kot najboljšega možnega, temveč odpiranje prostora za razmislek in ideje o alternativnih prihodnostih EU in njenih članic.

Nakopičena in nevzdržna evropska neravnotežja

Kontekst evropske integracije v zadnjih desetletjih temelji na predpostavki nevtralnega, samouravnalnega trga ter na ekonomski politiki, ki jo določa primarno Evropska centralna banka in Evropska komisija pod vplivom ekonomske ortodoksije uravnoveženih javnih financ, omejene vloge države, obsežni privatizaciji tudi nekdanj javnih služb, fleksibilizaciji trga dela in vse bolj rezidualni vlogi socialnih politik. Opisani evropski kontekst že pred krizo ni dajal optimalnih in zaželenih učinkov za vse družbene sloje in za vse evropske regije in države. Vendar ga je virtualno obdobje poceni denarja, liberaliziranih in nenadzorovanih finančnih tokov na enotnem trgu, lažne kreditne demokracije, ustvarjanje nepremičninskih in gradbenih balonov ter z njimi povezanih finančnih špekulacij na evropski periferiji v preteklih letih zakrilo. Proces, ki je pod površjem obdobja poceni denarja in finančnih špekulativnih tokov v resnici potekal, je bil velika koncentracija ekonomske in družbene moči v geografskem in institucionalnem smislu.

Vzpostavljal se je klasični model ekonomskega in socialnega dualizma, v katerem se pogloblja prepad med privilegiranimi političnimi, finančnimi in ekonomskimi elitami na

4 Dullien, S.: The euro crisis is threatening the EU Single Market, European Council on foreign relations, 8. oktober 2012, <http://ecfr.eu/content/entry/commentary_the_euro_crisis_is_threatening_the_eu_single_market> (15. 11. 2015).

5 Za pojme skupni, enotni in notranji trg glej terminološko razlago Skubic, N.: Skupni, enotni in notranji trg, Pravna praksa, št. 12/2008, str. 90.

nacionalni in nadnacionalni ravni ter vse bolj izločenim večinskim prebivalstvom.

POUDAREK: Privilegirani del ima praktično neomejen dostop do izobraževalnih in ekonomskih priložnosti, dostop do kapitala, novih tehnologij, podjetniškega *know-how* in vseh drugih potrebnih virov, večinsko prebivalstvo pa ima do teh virov vse bolj omejen in otežen dostop.

Celo v Nemčiji, za katero splošno velja, da se razmeroma bolj uspešno spopada s krizo od drugih evropskih držav, ne bi smeli spregledati nekaterih bolj zaskrbljujočih dejstev. Omeniti velja opozorilo nemškega industrijskega sociologa Gerharda Boscha z Univerze Duisburg-

Essen in podobna opozorila Organizacije za gospodarsko sodelovanje in razvoj (OECD),⁶ da v nobeni drugi (zahodno)evropski državi dohodkovna neenakost ne raste hitreje kot v Nemčiji.

Vse več strokovnjakov in komentatorjev v Nemčiji spoznava visoke družbene stroške relativnega nemškega gospodarskega uspeha, ki je zapostavil milijone zaposlenih. Mnogi med njimi se spopadajo s prekarnimi zaposlitvami, nizkimi dohodki in splošno negotovostjo. Le 9 odstotkov nemških podjetij izvaja sheme udeležbe pri dobičku za zaposlene. Še leta 1991 je bilo v Nemčiji polno zaposlenih preko 29 milijonov ljudi in za krajši delovni čas (ang. *part-time*) manj kot 6 milijonov ljudi, leta 2011 je bilo polno zaposlenih le še 24 milijonov ljudi, zaposlenih za krajši delovni čas kot prožnejšo obliko zaposlitve pa že 12 milijonov ljudi. Gledano po lastnih merilih se Nemčija objektivno ne more prikazovati kot izključno uspešna ekonomska in socialna država, za katero bi še naprej veljalo geslo Ludwiga Erharta⁷ prosperiteta za vse.

Pogosto površno in nekritično predstavljena Schröderjeva Agenda 2010 in reforma trga dela v smeri deregulacije (Hartzove reforme) po analizi makroekonomskega inštituta IMK ni imela pozitivnega učinka na več zaposlovanja niti v času visokih gospodarskih rasti pred krizo. Celo v času gospodarskih rasti med leti 2005 in 2008 stopnja zaposlovanja v Nemčiji ni bila posebej visoka v primerjavi z drugimi državami. Še več, če bi nemška podjetja v času velike recesije po letu 2008 v resnici uporabila instrumente dereguliranega trga dela, ki so jima bili na voljo po reformah v preteklem desetletju, bi bile stopnje brezposelnosti v času recesije⁸ višje, kot so bile sicer.

Nemški trg dela in gospodarstvo v celoti imata nedvomno več kvalitet, kot so kakovostno usposabljanje pred zaposlitvijo in med zaposlitvijo, po drugi strani pa imata več resnih strukturnih omejitev, med katere sodi prevelika odvisnost od izvoza in vztrajanje na umetnem zadrževanju plač znotraj enotnega evropskega trga. Zato študija IMK opozarja, da nemška

6 »Since 2000, income inequality and poverty have grown faster in Germany than in any other OECD country.« (Prevod: »Od leta 2000 se dohodkovna neenakost in revščina v Nemčiji povečujeta hitreje kot v katerikoli drugi državi OECD«.), OECD 2008, Growing Unequal: Income Distribution and Poverty in OECD Countries, country note, Germany, <www.oecd.org/els/socialpoliciesanddata/41525346.pdf> (15. 11. 2012), str. 1. Glej tudi poročilo OECD o dohodkovni neenakosti iz leta 2011, <www.oecd.org/els/socialpoliciesanddata/49499779.pdf> (15. 11. 2012).

7 The High Cost of German Economic Success – Millions Left Behind, Spiegel online (angleška izdaja), 4. maj 2012, <www.spiegel.de/international/business/german-labor-reforms-create-greater-gap-between-rich-and-poor-a-830972.html> (15. 11. 2012).

8 Herzog Stein A., Lindner F., Sturn S., in van Treeck T.: From a source of weakness to a tower of strength? The changing German labour market, IMK Report, št. 56, november 2010, <www.boeckler.de/pdf/p_imk_report_56e_2011.pdf> (15. 11. 2012), str. 8 in 13.

gospodarska rast nepotrebno močno temelji na nizkih plačah in ustvarjanju izvoznih presežkov.⁹ To pa povzroča težave ne le množicam nemškim zaposlenim, ki od relativnega ekonomskega uspeha nimajo veliko, temveč ustvarja več nevzdržnih neravnotežij na skupnem evropskem trgu. Zato velja ohraniti bolj večplastno analizo tudi v primeru Nemčije. Površno, nekritično in zavajajoče prikazovanje ne koristi verodostojnemu diskurzu in iskanju poti iz krize ne Nemčiji, ne drugim državam EU.

Zadnji evropski politik, ki je razumel potrebo po ohranjanju tenkočutne dialektike med konkurenčnostjo in socialno kohezivnostjo na ravni EU in državah članicah, je bil dolgoletni predsednik Evropske komisije Jacques Delors. Med njegove največje dosežke sodi Bela knjiga o rasti, konkurenčnosti in zaposlovanju iz leta 1993,¹⁰ v kateri je izrecno poudaril potrebo po ekonomski in socialni kohezivnosti kot enem od temeljev evropske konstrukcije¹¹ ter potrebo po solidarnosti med uspešnimi in neuspešnimi evropskimi regijami. Čeprav zadržano, govori o industrijski politiki, zlasti z okrepljeno raziskovalno in tehnološko razvojno politiko. Že v Beli knjigi omenja možnost instrumenta obveznic EU za financiranje večjih in pomembnejših evropskih infrastrukturnih projektov.¹² Ves čas omenja in išče ravnotežje med delovanjem EU in njenih skupnih projektov ter decentraliziranih politikah držav članic ob spoštovanju načela subsidiarnosti. Predvsem pa se ukvarja z izzivom ustvarjanja kakovostnih delovnih mest po Evropi in za to potrebnih obsežnih investicij ter institucij za usposabljanja in izobraževanja. Zelo dobro se je zavedal, da se evropski enotni trg ne bo mogel uspešno razvijati, če bo zastavljen enodimenzionalno in če ne EU in države članice ne bodo razvile institucij, mehanizmov in politik tudi za socialno razsežnost EU. V tem smislu ostaja Delorsova vizija EU nedokončan in v marsikaterem vidiku nerazumljen ali pozabljen projekt.

V času spopadanja s krizo, ko dokumenti in ukrepi EU govorijo le še o »zategovanju pasu«, ostrih in nediskriminatornih varčevalnih rezih ne glede na ekonomske in socialne posledice v državah članicah in njihovih regijah, togih in pretiranih fiskalnih pravilih, vključno z omejevanjem investicij v znanost in izobraževanje, javne storitve in splošno družbeno koristno infrastrukturo, je branje Bele knjige dobrodošel opomin, da je drugačna Evropa možna in potrebna.

POUDAREK: Resda je v Lizbonski pogodbi več pomembnih določb, ki govorijo o evropskem modelu kot o visoko konkurenčnem socialno-tržnem gospodarstvu, ki si prizadeva za polno zaposlenost in socialnem napredku, govori o prizadevanjih proti socialni izključenosti, med vrednotami omenja boj proti revščini, trajnostni razvoj in solidarnost, toda v praksi očitno prevladujejo ukrepi, ki naj prvenstveno »pomirjajo« mednarodne finančne trge.

Prav zato se evropski normativni okvir in evropska retorika o solidarnosti in socialni pravičnosti tako zelo oddaljujeta od evropskih socialnih in ekonomskih realnosti, ki jih lahko vsak zainteresiran in zaskrbljen evropski državljani redno spremlja v Eurostatovih

9 Prav tam, str. 11.

10 Evropska komisija, Growth, competitiveness, employment – the challenges and ways forward into the 21st century ('Delorsova bela knjiga'), Luxemburg 1994, OOPEC, <http://europa.eu/documentation/official-docs/white-papers/pdf/growth_wp_com_93_700_parts_a_b.pdf> (15. 11. 2012).

11 Prav tam, str. 15.

12 Prav tam, str. 34.

publikacijah.

V kontekstu neuspešnega evropskega spopadanja s krizo, ki s svojimi ukrepi krizo prej pogloblja, kot pomaga reševati, je treba omeniti tudi slabo, netransparentno in neuspešno upravljanje v posameznih državah članicah v preteklih letih. Nobenega dvoma ni, da so politične, gospodarske in finančne elite vrste držav članic primarno odgovorne za svojo gospodarsko, finančno in splošno družbeno krizo. Toda evropski kontekst, ki je po eni strani pred krizo toleriral slabe prakse v posameznih državah članicah, prek liberaliziranega finančnega trga pa omogočal ter krepil nevzdržno zadolževanje in trošenje v teh državah, je pomagal ustvariti utvaro prosperitete za vse v EU. Utvare so se razblinile s finančno krizo, najvišjo ceno plačujejo družbeni sloji, ki so bili že pred krizo v veliki meri izločeni iz dobrobiti procesov evropeizacije in globalizacije.

Dilema, ali je potrebno več ali manj Evrope za reševanje krize, je napačna dilema.¹³ Reševanje krize v smeri vse večje centralizacije in koncentracije moči v rokah evropskih tehokratov in elit evropsko krizo le še pogloblja, hkrati pa šibi parlamentarne demokracije ter oži prostor delovanja in interveniranja na ravni članic in njihovih regij. Za resnično preseganje krize je potrebna drugačna Evropa: taka, ki ne bo vsiljevala točno določenega ekonomskega, socialnega in političnega modela za vse raznolike države članice in ki bo spodbujala pobude in institucionalne inovacije na področju tržnega gospodarstva, reprezentativne demokracije in svobodne civilne družbe.

POUDAREK: Za drugačno Evropo potrebujemo več ustvarjalnosti, pobud različnih skupin državljanov in več institucionalne imaginacije.

2. NIVO: Strukturne pomanjkljivosti enotnega evropskega trga

Pri vzpostavljanju enotnega trga v EU so še bolj kot kjerkoli drugje po svetu ponotranjili idejo, da obstaja en sam, nevtralen trg. Pozabili so na lasten uspešen povojni razvoj, ki je po Evropi razvil različne modele kapitalizma s pomembno različnimi institucijami.¹⁴ Toda trg v resnici nikoli ni nevtralna družbena kategorija, prav tako ne vemo, kakšna institucionalna oblika trga je najbolj univerzalno učinkovita. Ker je trg v resnici družbeni konstrukt, je možno in potrebno institucije stalno prilagajati in inovirati tako, da kar najbolj ustrezajo potrebam, možnostim in produktivnim potencialom posamezne družbe.

Vsa najpomembnejša pravila trga oblikuje pravo: pogoje za ustanavljanje gospodarskih družb, oblike gospodarskih družb, vrste in obseg odgovornosti posameznih vrst družbenikov, pogoje za vstopanje in izstopanje na trgu, pravila konkurence v negativnem in pozitivnem smislu, pogoje za stečaje in morebitne finančne reorganizacije, vrste pogodb in dopustnih ter nedopustnih pogodbenih klavzul, delovnopravna in industrijska razmerja, organizacijo in delovanje finančnih institucij na trgu, pozabiti pa ne smemo niti na javna podjetja in javno infrastrukturo, ki prav tako pomembno sodoloča pogoje in načine delovanja trga.

POUDAREK: Spomnimo na tradicionalna nemška pravila so-upravljanja, ki omogočajo

¹³ Spoznanje o zgrešenosti razprave na ravni binarne opozicije – več Evrope : manj Evrope je izpostavil **Tsoukalis, L.**: What kind of Europe? Oxford University Press, Oxford 2006. Več Evrope v sedanjem kontekstu politike ostrih varčevalnih rezov, fiskalnih omejitev in strogega evropskega nadzora lahko na primer nehote pripelje tudi do nadaljnjega omejevanja parlamentarnih demokracij v državah članicah. V Delorsovem času bi več Evrope bolj verjetno pomenilo okrepljeno socialno dimenzijo Evrope.

¹⁴ **Schmidt, V.**: The Futures of European Capitalism. Oxford University Press, Oxford 2002, str. 5–7.

sodelovanje zaposlenih v nadzornih svetih velikih delniških družb, njihovo sodelovanje pri dolgoročnih strateških razvojnih odločitvah v korporacijah, zaradi katerih bolje razumejo usmeritve in cilje družbe.

V teh usmeritvah lažje sodelujejo in se nanje pripravljajo s potrebnimi dodatnimi usposabljanji in izobraževanji. Ta pravila in tudi tradicionalno sodelovanje drugih deležnikov pri upravljanju korporacij se bistveno razlikuje od tudi v Evropi vse bolj priljubljenega anglosaksonskega modela s ključnim vodilom maksimiranja vrednosti za delničarje. V taki korporacijski strukturi so razmerja med delničarji in drugimi deležniki, med katere sodijo zaposleni, lokalna skupnost, dobavitelji in potrošniki, kreditodajalci in država. Pomembno različne lastniške strukture korporacij, vloga in pomen ter učinkovita zaščita malih delničarjev so različni načini delovanja korporacij, vplivajo na uspešna dolgoročna prestrukturiranje teh družb, ali pa na upadanje njihove konkurenčnosti in sposobnosti za inoviranje.

Poleg različnih korporacijskih oblik in načel korporacijskega delovanja, poleg različnih oblik regionalnih podpornih institucij za razvoj majhnih in srednje velikih podjetij v nekaterih najbolj naprednih evropskih regijah velja omeniti še raznoliko urejenost finančnih trgov. Različne tradicije, različne oblike finančnih institucij po Evropi imajo različno vlogo pri financiranju, podpori za razvoj in prestrukturiranje gospodarstva. Posamezne finančne ureditve so na primer razvile dolgoročne oblike sodelovanja, spremljanja in podpiranja gospodarskih družb pri vstopanju na nacionalne in tudi mednarodne trge. Za take gospodarske družbe velja, da za njimi stoji oziroma jih podpira potrpežljiv kapital. Ta ni usmerjen v ustvarjanje kratkoročnih dobičkov, temveč v dolgoročni razvoj. Sodelovanje lahko poteka v obliki upniškega ali lastniškega kapitala, v obeh primerih je možno spremljanje poslovnega razvoja, ne da bi zunanje finančne institucije posegale v poslovne odločitve gospodarske družbe, ki jo podpirajo.

Druge možne institucionalne oblike financiranja so na primer razvite oblike skladov tveganega kapitala za podporo in razvoj novonastajajočih podjetij, za inovacije in razvojna prestrukturiranja. Različno pomembno vlogo po Evropi imajo tudi pokojninski skladi, javni in zasebni, ki ponekod po Evropi v odvisnosti od tradicije in ureditve predstavljajo v posameznih gospodarskih družbah vir dolgoročnega razvojnega financiranja.

Različne evropske družbe so oblikovale substancialno različne kapitalizme v času uspešnega povojnega gospodarskega in socialnega okrevanja. Izdelale so več raznolikih institucij, ki so podpirale v preteklosti bolj uravnotežen, raznolik in pluralen razvoj evropskih gospodarstev in družb v preteklosti. Različni evropski kapitalizmi so se tako razlikovali, da so teoretiki analizirali in oblikovali modele ter identificirali ključne razlike v pomembnih institucijah ter politikah, ki so se v posameznih modelih izoblikovali. Glede na vrste in pravila, ki veljajo za korporacije, glede na pravila industrijskih razmerij, glede na oblike, delovanje in pomen finančnih trgov in finančnih institucij, glede na vlogo in pomen države, glede na spoštovanje dogovorjenih formalnih in neformalnih pravil, glede na izobraževalne in raziskovalne ureditve so teoretiki poimenovali različne oblike kapitalizmov, njihovih institucionalnih značilnosti in

15

njihove komparativne prednosti. Najpomembnejše, kar primerjalne analize pokažejo, je, da različne vrste kapitalizmov rešujejo različna razvojna vprašanja in dileme, da ne obstaja en sam idealni in za vse družbe ter države najboljši univerzalni model kapitalizma. Danes le še nekatere najuspešnejše evropske regije uspešno združujejo oboje: zagotavljajo visoko stopnjo mednarodne konkurenčnosti in visoko stopnjo socialne kohezivnosti, v večini evropskih regij

in držav se pogloblja ekonomski in socialni dualizem.

Ideja evropske integracije, da je treba za uspešno evropsko družbo vzpostaviti enotni trg, nedvomno ima svojo privlačno razsežnost. Leta 1988 je t. i. Checcinijevo poročilo napovedalo, da bo odprava preostalih ovir z Maastrichtsko pogodbo za vzpostavitev enotnega trga pripeljalo do racionalizacij na enotnem trgu, k nižanju stroškov za poslovanje, do velikih in vsestranskih koristi za udeležence na trgu, do rasti, delovnih mest in evropske

¹⁶ prosperitete. Danes vemo, da se je le malo od optimističnih napovedi o samodejni dobrobiti in koristih za vse udeležence na vzpostavljenem enotnem trgu tudi uresničilo.

Ena od predpostavk enotnega trga je, da bo zaradi omogočanja ekonomije obsega množična fordistična proizvodnja lahko proizvajala še z nižjimi stroški. Gre za proizvodnjo standardiziranih proizvodov, ki predpostavlja ceneno, večinoma polkvalificirano delovno silo. Konvencionalno prepričanje je, da gre za najuspešnejšo sodobno proizvodnjo, ker lahko s pomočjo ekonomije obsega niža svoje stroške. Vendar sta Piore in Sabel v pomembnem delu *The Second Industrial Divide* (Druga industrijska delitev) že leta 1984 pokazala, da je taka množična proizvodnja lahko uspešna le v pogojih stabilnega povpraševanja. Kakor hitro naletimo na okolja s spreminjajočim se povpraševanjem, bodisi zaradi zunanjih šokov (pretresov na trgih iz različnih razlogov), ali pa zaradi zasičenosti trga z nekim proizvodom, je model proizvodnje, v teoriji imenovan kot »prožna specializacija«, uspešnejši zaradi načina proizvodnje v majhnem obsegu specializiranih proizvodov, ki odgovarjajo potrebam in željam posameznih kupcev. Prožna specializacija pa zahteva drugačno tehnologijo, organizacijo proizvodnje, sodelovanje v proizvodnji in predpostavlja po možnosti stalne inovacije v organizaciji in proizvodnji. Zahteva stalna usposabljanja in izobraževanje vseh zaposlenih. Prehod na nov način proizvodnje in organiziranosti proizvodnje v obliki prožne specializacije predpostavlja daljnosežne tehnološke, organizacijske, ekonomske in tudi pravne posledice. Le malo evropskih regij je v tem smislu uspelo preiti na post-fordistično organizacijo

¹⁷ proizvodnje.

Ustvarjanje enotnega trga torej še zdaleč ni preprost, enodimenzionalen proces, v katerem je treba le temeljito odpraviti »ovire« v obliki odvzetih pristojnosti državam članicam, da regulirajo in usmerjajo svoje gospodarstvo, pa se bodo gospodarski subjekti hitro prilagodili in izrabili prednosti. Vsaka institucionalna ureditev trga, četudi pomanjkljiva in nezadostno dorečena, kot je enotni evropski trg, ustvarja redistributivne učinke med udeleženci. Povedano

¹⁸ poenostavljeno, vsak trg ustvarja zmagovalce in poražence, ki pa ostajajo spregledani. Prav tako se je v praksi razblinila predpostavka o neomejeni učinkovitosti trga na segmentu, na katerem so jo neoklasični ekonomisti najmanj pričakovali: na finančnih trgih, ki so bili najbolj liberalizirani, najmanj nadzorovani in najbolj konkurenčni in torej najbolj skladni z dogmo svobodnega, nevtralnega in samouravnavačega se trga.

Pot reševanja krize s še večjim enotenjem evropskega trga pomeni še šibkejšo vlogo držav članic, regij in lokalnih oblasti. Kot je predvidel že nemški teoretik Fritz Scharpf, nemoč držav članic zaradi vse močnejše konkurence na trgu in zaradi pravnih omejitev negativne integracije ob omejeni sposobnosti delovanje Unije lahko pripelje do vse manjše demokratične legitimnosti vlad držav članic in Unije zaradi vse večje nezmožnosti reševanja

16 **Cecchini, P.:** The European Challenge: 1992, <<http://aei.pitt.edu/3813/1/3813.pdf>> (15. 11. 2012).

17 **Piore, M., in Sabel, C.:** The Second Industrial Divide. Basic Books, 1984.

18 **Tsoukalis, L.:** The Shattering of Illusions – And What Next?, v: Journal of Common Market Studies 2011, vol. 49, str. 21–22.

ekonomskih in socialnih problemov. Tudi če bi v prihodnosti obstajal – kar se trenutno ne nakazuje kot realna možnost – celovitejši in bolj uravnotežen regulatorni okvir enotnih pravil trga na ravni EU, vključno z okrepljeno evropsko socialno dimenzijo, tak enovit model najverjetneje ne bi mogel ustrezno odgovarjati na razvojne izzive raznolikih evropskih držav in regij. Zato evropska pot reševanja krize v smeri ostre in nediskriminatorne finančne konsolidacije, vztrajanja na strukturnih reformah v smeri nižanja delovnopравниh zaščit in socialnih standardov ter zahtev po dodatnem poglobljanju in krepitvi enotnega trga ne glede na redistributivne učinke bolj verjetno povečuje razlike v razvitosti znotraj EU, med državami članicami in tudi znotraj držav članic ter regij.

Alternative enodimenzionalnemu ustvarjanju enotnega trga brez mehanizmov za naslavljanje tistih segmentov gospodarstva in tistih evropskih geografskih predelov, ki niso dovolj

usposobljeni in pripravljeni na konkurenco znotraj enotnega trga,²⁰ bi bile koordinirana politika zaposlovanja in usposabljanja za nova delovna mesta, koordinirana tehnološka in raziskovalna politika s široko podporo evropskim raziskovalnim inštitutom in podhranjenim univerzam, krepitev koordiniranih socialnih politik. Zasuk na raven proaktivnih evropskih razvojnih in medsebojno koordiniranih politik bi bil pravi kopernikanski obrat v sedanjih evropski konstelaciji, a v okviru obstoječega evropskega konteksta prav tako ni verjeten.

Pozabiti ne bi smeli niti na dobre izkušnje iz zlatega obdobja evropskih kapitalizmov, to je iz obdobja med leti 1950 in 1973. Za to obdobje so bile značilne visoke stopnje rasti, polna zaposlenost, rast prejemkov zaposlenih, aktivna vloga države pri usmerjanju in spodbujanju gospodarstva, vključno z večjim lastništvom gospodarskih družb in finančnih institucij. Še pomembnejše za to obdobje je, da so se (zahodno)evropska gospodarstva povezovala, a hkrati dopuščala veliko institucionalno raznolikost posameznih nacionalnih gospodarstev. Raznolikost institucionalnih oblik trga, raznolikost evropskih kapitalizmov, razvitost posameznih evropskih socialnih modelov so bile najpomembnejše značilnosti tega obdobja. Pokazale so, da je možno evropsko integracijo graditi od spodaj navzgor, da je možno ohranjati institucionalno raznolikost, pluralnost ekonomskih in socialnih modelov ter hkrati ustvarjati evropsko integracijo. Menim, da ni naključje, da je bilo prav obdobje raznolikih evropskih kapitalizmov tudi najuspešnejše obdobje v zgodovini evropske integracije.

2. NIVO: Anomalije evropskega liberaliziranega finančnega trga

Liberaliziran evropski finančni trg je primer prehitrega, premalo preišljenega in premalo nadzorovanega ustvarjanja enotnega finančnega in bančnega trga, ki je pred krizo očitno povsem ušel izpod nadzora tako držav članic kot tudi evropskih institucij. Zgodovina liberalizacije evropskega finančnega trga pokaže, da so leta 1989 sprejeli tri bančne direktive, od katerih je druga s sprejemom enotne bančne licence odpravila čezmejne omejitve poslovanja. Skupaj z drugimi bančnimi direktivami so v Evropi z nekaj akti (negativne liberalizacije) bolj odprli svoj bančni in finančni prostor, kot celo v ZDA. Druga bančna direktiva po analizi evropskih strokovnjakov sodi med primere približevanja *laissez-faire*

19 **Scharpf, F.:** Balancing Positive and Negative Integration: The Regulatory Options for Europe, MPIfG Working Paper 97/8, november 1997 <www.mpi-fg-koeln.mpg.de/pu/workpap/wp97-8/wp97-8.html> (15. 11. 2012).

20 Če gledamo na EU v smislu 271 evropskih regij, lahko ugotovimo, da se v 215 od skupno 271 evropskih regij na ravni NUTS 2 brezposelnost v času krize povečuje: »Out of the 271 NUTS level 2 regions in the EU for which data are available, the unemployment rate increased between 2007 and 2010 in 215 regions, remained unchanged in seven and fell in 49«. Eurostat Regional Yearbook 2012, str. 78.

direktivam, čeprav z nekaj namerno nejasnimi zapisanimi določbami.

POUDAREK: V zelo kratkem obdobju zadnjih treh desetletij se je velikost evropskega finančnega sektorja potrojila, neodvisno od siceršnjega gospodarskega in družbenega razvoja.

V ekonomsko dobrih časih so se finančne institucije obrnile druga k drugi k medsebojnemu trgovanju s pozicijami, podpora realnemu sektorju ni bila ključna finančna aktivnost.²² V slabih ekonomskih časih pa evropski finančni sektor grozi, da bo s seboj potegnil še realni sektor in prebivalstvo. V dobrih časih so celoten dobiček delili vrhovi uprav in delničarji bank, v času krize pa vstopajo davkoplačevalci, ki prek premalo transparentnih shem rešujejo velike evropske finančne institucije. Toda evropski finančni sektor kljub ogromnim podporam ostaja še naprej nefunkcionalen in predimenzioniran. Na takih temeljih postavljati bančno unijo brez razprave o nastanku velikih finančnih institucij, njihovi družbeni koristnosti oziroma tveganjih in bremenih, ki jih predstavljajo za realni sektor in prebivalstvo najbolj verjetno lahko pomeni le odlaganje oziroma prolongiranje evropske finančne, gospodarske in socialne krize.

Predlog evropske bančne unije je nadaljevanje evropskih korakov pri reševanju krize: koordinirano varčevanje po vsej Evropi, omejevalni in tog fiskalni pakt, bančna unija za podporo evropskim bankam. Če je posledica prvih dveh korakov poglobljanje recesije v Evropi in rekordne stopnje brezposelnosti, pomeni tretji korak velikansko porabo omejenih evropskih finančnih virov za podporo bankam. Učinki take podpore evropskim bankam so še naprej zelo skromni. Oktobrski bančni pregled Evropske centralne banke ugotavlja, da evropske banke še naprej zastrujejo pogoje kreditiranja zaradi ocene velikih tveganj in zmanjšujejo posojilno aktivnost.²³

Ideja, da bi vse evropske banke (preko 6000 bank) spravili pod enotni evropski bančni nadzor in pod skupno evropsko bančno regulativo, v perspektivi pa vzpostavili enotno shemo zavarovanj za depozite, izhaja iz prepričanja, da bo tako možno najbolje povezati ter porazdeliti tveganja med bankami in prekiniti povezavo med državami ter evropskimi bankami. Z vzpostavljeno bančno unijo naj bi bile evropske banke bolj pripravljene na spopadanje s finančnimi krizami, hkrati pa vnovič okrepile svojo posojilno aktivnost. Ideja bančne unije uživa v EU zelo široko podporo med politiki, strokovnjaki in tudi mednarodnimi organizacijami, vključno z Mednarodnim denarnim skladom (IMF).

Kljub vsemu pa ideja bančne unije odpira tri resna sistemska vprašanja. Prvič, s poenotenjem bančne regulative bi v EU izgubili tisto, kar je veljalo v času povojnega gospodarskega vzpona za pomembno prednost, to je raznolikost finančnih sistemov v različnih državah Evrope. Ne obstaja namreč en sam najučinkovitejši finančni institucionalni model, ki bi zagotavljal najbolj optimalno alokacijo finančnih sredstev od tistih, ki premorejo prihranke,

21 **Tsoukalis, L.:** The New European Economy Revisited. Oxford University Press, Oxford 1997, str. 97–99.

22

Nizozemski profesor financ Dirk Bezemer izpostavlja, da večina finančnega dolga v EU NI nastala zaradi posojil realnemu sektorju, temveč zaradi investiranja v hipotekarne kredite in v finančne instrumente, kar je napihovalo vrednost delnic in nepremičnin ter ustvarjalo nove izvedene finančne instrumente. **Bezemer, D.:** Finance and economic growth delinked, Eurointelligence, 27. april 2012.

do tistih, ki želijo investirati. Raznolikost finančnih modelov in finančnih institucij omogoča stalno iskanje najboljših mehanizmov financiranja in podpore realnemu sektorju.²⁴

POUDAREK: Z odpravo raznolikosti, do katerih bi z vzpostavljeno bančno unijo zagotovo prišlo po vzoru vzpostavljenega enotnega trga, bi lahko izgubili možnost za nove finančne inovacije in iskanja načinov, kako najbolje povezati prihranke ter dolgoročne produktivne investicije na lokalnih in regionalnih ravneh po Evropi.

Drugi problem, povezan z bančno unijo, je v tem, da bi države tudi na področju bank in finančnih institucij izgubile svojo vlogo in možnost sodelovanja ter usmerjanja nacionalnega gospodarskega razvoja. Najbolj usposobljene banke in druge finančne institucije, ki najbolje razumejo značilnost, priložnosti in razvoj lokalnih gospodarstev, so mreže lokalnih bank. Z vezavo tudi lokalnih mrež bank na nadnacionalne institucije bi se te povezave po vsej verjetnosti močno razrahljale, zastavki lokalnih bank v lokalnem gospodarstvu bi postali precej manjši.

Tretji, najpomembnejši, a najmanj omenjeni in najbolj nerazumljeni pomislek proti bančni uniji pa je, da bančna unija ne rešuje ključnih problemov evropskih bank. To pa je, da so evropske banke na liberaliziranem evropskem bančnem prostoru bistveno prevelike in premalo podpirajo dolgoročni razvoj evropskih gospodarstev. Razvoj realnega sektorja skoraj povsod po Evropi temelji na prihrankih, ki jih realni sektor sam ustvarja, torej na samofinanciranju s pomočjo zadržanih dobičkov. To se je dogajalo že v času pred krizo, a v dobrih ekonomskih časih je bilo temu problemu namenjene še manj pozornosti. Velik del dolga, s katerim se zaradi delovanja evropskih finančnih institucij ukvarja vsa Evropa in vsi davkoplačevalci, namreč ne izhaja iz kreditiranja evropskih finančnih institucij gospodarstvu, temveč zaradi kreditiranja nepremičninskih transakcij in kreditiranja znotraj finančnega sektorja za nakupovanja dobičkonosnih finančnih instrumentov, kar je prispevalo k²⁵ napihovanju delnic in cen nepremičnin ter k ustvarjanju novih izvedenih instrumentov. S takimi finančnimi aktivnostmi so v dobrih časih finančne institucije ustvarile velike dobičke zase in svoje delničarje ter velikansko dolžniško breme za celotno gospodarstvo v času krize.

Velika koncentracija evropskih finančnih institucij se odraža ne le v hitro naraščajočih deležih v njihovih dobičkih glede na celoten BDP v nesorazmerju s siceršnjo gospodarsko rastjo po Evropi, temveč tudi v koncentraciji usposobljenih in talentiranih ljudi, zaposlenih v velikih finančnih institucijah ter koncentracija ekonomske in politične moči je ena najpomembnejših posledic liberaliziranega evropskega finančnega trga. Velik del finančnih aktivnosti velikih evropskih finančnih institucij je špekulativen, ne produktiven. Ker gospodarske družbe financirajo svoj razvoj večinoma iz lastnih prihrankov, je način reševanja finančne krize z velikanskimi sredstvi za podporo velikim finančnim institucijam dodatno breme za realni sektor in ga izčrpava.

Vprašanje je, v kakšnem obsegu in koliko je podpora finančnih institucij družbeno sprejemljiva in koristna ter vprašanje je, ali ne bi poskusili iskati druge institucionalne poti, ki bi vnovič usmerila finančna sredstva v dolgoročno financiranje in podporo evropskemu gospodarstvu, zlasti novonastajajočim majhnim in srednjim podjetjem. Izzi vi prestrukturiranja evropskega bančnega sektorja bistveno presegajo ideje evropske bančne unije.

24 Raznolikost evropskih finančnih sistemov izpostavlja tudi Liikanenovo poročilo, op. 2., str. 56–58.
25 **Bezemer, D.:** Finance and economic growth delinked, Eurointelligence, 27. april 2012.

Bolj kot podpora (pre)velikim evropskim finančnim institucijam in njihovim delničarjem bi veljajo zato preusmeriti v podporo lokalno organiziranim mrežam bank, ki kreditirajo lokalna gospodarstva. Če želimo oživljati lokalne skupnosti in regije po Evropi in izpeljati celovito ekonomsko in socialno rekonstrukcijo EU, bi bilo bolje pristopiti tudi k preoblikovanju finančnega sektorja na decentraliziran način, ki bo naslavljal lokalna, regionalna in nacionalna razvojna vprašanja ter izzive.

Drugačna EU je možna

Dosedanja večletna prizadevanja za preseganja s krizo v EU niso bila uspešna, več slabo preišljenih ukrepov je razsežnosti krize le še dodatno poglobila na evropski ravni in v večini držav članic. Le nekatere najbolj organizirane države in regije, s transparentnim in kompetentnim upravljanjem, se v večji meri s krizo uspešno kosajo. Za veliko večino prebivalstva na lokalnih, regionalnih in nacionalnih ravneh postaja evropski kontekst vse večje breme in vse manjša priložnost za razvoj. Evropskih institucij ni mogoče preoblikovati od znotraj, potrebnih bo veliko več predlogov, pobud in ustvarjalnosti od zunaj, s strani evropske civilne družbe in neodvisnih strokovnjakov, ki sedanjega evropskega konteksta reševanja krize ne razglašajo nekritično in *a priori* za najboljšega in edinega možnega in brez alternativ.

Razvojni ekonomist iz Univerze Cambridge Ha-Joon Chang nas opominja, da praktično nobena danes uspešna in razvita država ni postala razvita s pomočjo poenostavljenega pojmovanja prostega trga in svobodne, neomejene trgovine. Države, kot so ZDA, Nemčija, Švedska in večina drugih danes najbolj razvitih držav so skozi devetnajsto stoletje in večji del dvajsetega stoletja izvajale trgovinski protekcionizem, uporabljale obsežne mehanizme državnih pomoči za podporo industrijskemu razvoju, regulirale tuje investicije in uporabljale druge ukrepe, s katerimi so varovale svojo industrijo v nastajanju (ang. *infant industry*) pred bolj razvito tujo konkurenco. Tudi azijske države, ki so se po vojni povzpele med najbolj razvite države sveta so kljub nasprotovanju mednarodnih finančnih organizacij (IMF in Svetovna banka) počele »vse narobe«, da so uspele: izvajale so »zgrešene« razvojne strategije, selektivno in postopoma odpirale trge, pa so kljub našle svojo pot iz ekonomske, tehnološke in znanstvene ter splošne globalne periferije.

POUDAREK: V ZDA se mnoga področja, na katerih so danes vodilni v svetu – mikročipi, internet, genetski inženiring, aeronavtika – ne bi razvile brez javnih sredstev za raziskave in razvoj.

Evropsko vztrajanje na dogmi svobodnega, nevtralnega, *laissez-faire* enotnega trga pod nalepko evropskega socialno-tržnega modela nima opore v resnični ekonomski, socialni in pravni zgodovini Evrope v času splošnega gospodarskega vzpona. Evropski enotni trg deluje kot odvrženje lestve za vzpenjanje manj konkurenčnih evropskih držav in zaostalih regij. Ustvarja močne distributivne učinke. Deluje dobro za vse bolj maloštevilne zmagovalce enotnega trga v industrijskem in geografskem smislu, a ne daje dovolj možnosti in spodbud za vzpon in razvoj zaostalih regij in zaostalih evropskih držav. Taka neuravnotežena pravila enotnega trga vodijo do vse bolj neuravnotežene Unije v geografskem, gospodarskem in socialnem smislu. To pa je v temeljnem nasprotju z osnovno idejo EU, ki naj ponudi

26 **Chang, H.-J.:** Industrial Policy: Can We Go Beyond an Unproductive Confrontation?, letna konferenca Svetovne banke o razvojni ekonomiji ABCDE, Južna Koreja, junij 2009, <<http://siteresources.worldbank.org/INTABCDESK2009/Resources/Ha-Joon-Chang.pdf>> (15. 11. 2012), str. 8; in 23 Things They Don't Tell You About Capitalism, Penguin Books, 2010, glej 1. poglavje z naslovom There is no such thing as a free market.

ekonomske, izobraževalne priložnosti in možnosti za socialno mobilnost za vse državljane in vse članice na enotnem trgu. Koliko milijonov brezposelnih in koliko izgubljenih generacij v EU bo še potrebnih za to spoznanje?

Če torej želimo ohraniti EU in jo vrniti izvorni ideji njenih ustanoviteljev, je treba vnovič odpreti prostor za lokalne, regionalne in nacionalne vlade, da rešujejo svoje gospodarske in socialne težave ter iščejo svoje priložnosti. Namesto pretiranih makroekonomskih, administrativnih in regulatornih omejitev potrebujejo širši manevrski prostor za ustvarjanje in

izvajanje raznolikih razvojnih strategij.²⁷ To bo vnovič odprlo prostor za več iniciativnosti, pobud in podjetniških ter drugih razvojnih pobud na lokalnih, regionalnih in nacionalnih ravneh. Sedanji koncept EU enovitega ekonomskega, socialnega in političnega modela, postavljen od zgoraj navzdol, duši in omejuje iniciativnost in ustvarjalnost od spodaj navzgor. Ne gre za poenostavljeno in zavajajočo razpravo o več ali manj Evrope, o domnevnih nacionalizmih in protekcionizmih, gre za razpravo o institucionalnem preoblikovanju enotnega trga kot družbenega artefakta, ne kot dogme enotnega trga kot naravne kategorije.

Šele v kontekstu celovite ekonomske, socialne in politične prenove EU od spodaj navzgor v smeri večje institucionalne raznolikosti, pluralnosti ekonomskih, socialnih in političnih modelov postane aktualno Delorsovo razmišljanje iz Bele knjige o okrepljenih evropskih koordiniranih politikah na področju zaposlovanja in usposabljanja, o okrepljenih politikah na področju znanstvenega in tehnološkega raziskovanja in izgradnji potrebne evropske infrastrukture.

POUDAREK: V današnjem okviru varčevanja in fiskalnih omejitev za države članice in minimalnega skupnega proračuna ni možno resno graditi uspešnejše in bolj uravnotežene EU.

Retorika o več solidarnosti in o več Evrope je v neposrednem nasprotju z delovanjem in usmeritvijo EU. Največ razumevanja s strani evropskih institucij in vlad držav članic so bile v času krize deležne velike evropske banke in njihovi delničarji. Toda če so se našla velikanska sredstva za njihovo podporo, zakaj se ne bi našla tudi sredstva za izobraževanje in javne storitve, za bolj uravnotežen razvoj naraščajočega števila vse bolj zaostalih evropskih regij? V času neuspešnega spopadanja s krizo je bolj kot kdajkoli prej v zgodovini evropske integracije umanjala vizija EE kot bolj uravnotežene, bolj vključujoče in bolj pluralne EU.

Ideja transferne EU, sicer relativno bolj pozitivne ideje kot vztrajanja na restriktivni in varčevalni EU, ne more nadomestiti predloga rekonstrukcije EU od spodaj navzgor. Izkušnja Nemčije, ki je integrirala Vzhodno Nemčijo z velikanskimi transferi ter ob vseh razpoložljivih človeških, tehnoloških in drugih virih ob suspenzu evropskih pravil o državnih pomočeh, pa ni uspela omogočiti celovitega gospodarskega in socialnega razvoja večine nekdanjih vzhodnonemških regij, nas na to opozarja. Vsaka regija, vsaka država mora primarno sama iskati svoje razvojne priložnosti, svoje komparativne prednosti in tržne niše. Dodatna podpora tem prizadevanjem je lahko dobrodošla, a brez omejevalnih pogojevanj, seveda z izjemo po nujno potrebni zahtevi po transparentnosti. Dobro organizirane, demokratične družbe po Evropi bodo od tod naprej znale same poiskati svojo razvojno pot.

POUDAREK: Namesto pretiranega enotenja ustvarimo kar najbolj institucionalno raznoliko Evropo, kjer bodo imeli svoj zastavek vsi deležniki.

27 Unger, R.: European Constitutionalism – proposals for an agenda of debate, marec 2002, <www.law.harvard.edu/faculty/unger/english/docs/europe1.pdf> (15. 11. 2012), str. 3-4.

Šele v tako raznoliki in pluralni Evropi lahko vzpostavimo skupne standarde na tistih področjih, ki so resnično najpomembnejše: skupni evropski standardi pri kakovostnem vseživljenjskem izobraževanju, skupni evropski standardi pri visokokakovostnih javnih storitvah in skupni standardi pri najširšem dostopu evropskih državljanov do vseh ključnih virov: dostop do izobraževalnih in ekonomskih priložnosti, do razvoja podjetništva in ustvarjalnosti, do kapitala in do vseh drugih pomembnih virov za emancipacijo vseh evropskih državljanov. Kot je dejala profesorica prava Jo Shaw v kontekstu razprav o 28
prihodnosti EU, ne smemo pozabiti, da je samo socialna Evropa v resnici močna Evropa. Ne gre za klasično redistribucijsko socialno državo dvajsetega stoletja, temveč za razvojno socialno državo in evropske članice enaindvajsetega stoletja.

Sklep

Evropski kontekst ponotranjene dogme o *laissez-faire* trgu kot samouravnalnem in najbolj učinkovitem modelu sicer ustvarja nekatere maloštevilne zmagovalce na enotnem trgu, a hkrati ustvarja vse več poražencev. Med krizo je nastajal zavajajoč vtis, da so poraženci le na evropski periferiji in se je tem poražencem zaradi resnično velikih lastnih napak pri upravljanju (globoka politična polariziranost in velikanske alokacije uslug vsakokratni vladno-strankarski klienteli ob vse šibkejšem demokratičnem nadzoru niso bile le značilnost Grčije ali Španije, temveč cele vrste evropskih držav, vključno s Slovenijo) s krizo zgodilo to, kar se jim je prej ali slej moralo zgoditi. S trajanjem krize postaja vse bolj jasno, da nastaja vse več poražencev in torej izključenega prebivalstva ter gospodarstva tudi v jedrnih regijah in državah EU. Toda sedanji evropski kontekst, utemeljen na dogmatičnih predpostavkah nevtralnega enotnega trga, liberaliziranih in nenadzorovanih evropskih finančnih tokov, sterilnega evropskega tehnokratskega diskurza, postaja vse bolj omejevalen, da bi državam članicam omogočil izpeljavo ekonomske, socialne in politične rekonstrukcije. Naraščajoči populizem po Evropi je zrcalna slika evropske tehnokracije, medsebojno se pogojujeta in 29
krepita, upravičeno opozarja Jan-Werner Mueller.

Tako je evropska kriza v resnici večplastna: je kriza vse bolj šibkega demokratičnega nadzora na vseh ravneh upravljanja, odsotnost pluralnega diskurza in odsotnost institucionalne imaginacije, premoč velikih finančnih institucij in finančnih trgov nad realnim sektorjem, zlasti pa nad parlamentarnimi mehanizmi odločanja dosega zgodovinske razsežnosti, predvsem pa je kriza konceptualna in strukturna. Dosedanji prevladujoči diskurz v času pred krizo in med njo je bistveno prepovršen in prešibek, da bi lahko ponudil platformo za nov razvojni in strukturni preobrat v EU in njenih članicah.

POUDAREK: V taki večplastni krizi so se neoklasični ekonomisti zatekli k predvidljivim mantram o uravnoveženju javnih financ, zategovanju pasu, življenju preko svojih zmožnosti, evropski pravniki pa po vzoru čiste teorije prava vneto razpravljajo o dogmah enotnega trga ter o fiskalnem paktu kot nevtralnem okviru in čarobni paličici za EU.

Razprave o naravi evropskega prava potekajo večinoma v institucionalnem vakuumu. Gre za razpravo, ki poskuša ustvariti vtis, da so evropske institucije in evropsko pravo naravna, nevtralna in objektivna kategorija, zunaj evropskega socialnega, gospodarskega, političnega in siceršnjega družbenega konteksta. Medtem evropski projekt nepovratno naseda, česar tudi ECB s svojim sicer obsežnim interveniranjem ne more več kot le začasno odložiti.

28 **Shaw, J.:** A Strong Europe is a Social Europe, 1. februar, 2003, The Federal Trust Constitutional Online Paper Series No. 05/03, SSRN: <<http://ssrn.com/abstract=515783>> (15. 11. 2012).

29 **Mueller, J-W.:** European elections: the false promises of populism, v: The Guardian, 4. maj 2012.

Multipliciranje že tako izjemno kompleksnih in omejevalnih skupnih pravnih pravil in zavez, daleč odmaknjenih od evropskih ekonomskih, socialnih in družbenih realnosti, bolj krepi moč centralne tehnokracije, kot pa odpira priložnosti za države članice, za njihova gospodarstva in državljane, da se uspešno soočajo s krizo. Bojazen Habermasa, da bodo nacionalne in nadnacionalne politične elite monopolizirale oblast v EU in znižale državljansko solidarnost ter ogrozile evropski projekt, se vse bolj uresničuje.

30

Čas je za iskanje ustreznih sredstev za investicije v izobraževalne priložnosti, v ekonomske priložnosti, za dostop do vseh potrebnih virov in podpor za individualno emancipacijo, družbeno mobilnost in svobodno medsebojno povezovanje, kar bi moral biti *raison d'être* evropskega projekta. Vse bolj priprto okno za celovito ekonomsko, socialno in politično rekonstrukcijo evropskega projekta od spodaj navzgor se utegne že v kratkem nepovratno zapreti. Bolj kot sredstev v EU primanjkuje idej o možnih alternativnih prihodnostih EU, ki bodo bolj odgovarjale potrebam, pričakovanjem in aspiracijam evropskih državljanov, njihovih lokalnih in regionalnih skupnosti ter njihovih držav članic.